

ЛАБЕНСЬКА Л. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін
(Дніпровський гуманітарний
університет)

САВИЧ В. О.,
студентка юридичного факультету
(Дніпровський гуманітарний
університет)

УДК 342.7

ПРАВА ДИТИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасний стан забезпечення та реалізації прав дитини в Україні. Натепер проблема розвитку державних механізмів захисту прав дитини в Україні потребує більш глибокого й усебічного аналізу, а діяльність окремих державних органів і служб у справах дітей і спеціальних установ для дітей – усебічної наукової підтримки, науково обґрунтованої системи оцінювання їхньої діяльності й потужного методичного забезпечення.

Ключові слова: права дитини, захист прав дитини, державні механізми захисту прав дитини.

В статье рассмотрено современное состояние обеспечения и реализации прав ребенка в Украине. В настоящее время проблема развития государственных механизмов защиты прав ребенка в Украине требует более глубокого и всестороннего анализа, а деятельность отдельных государственных органов и служб по делам детей и специальных учреждений для детей – всесторонней научной поддержки, научно обоснованной системы оценки их деятельности и мощного методического обеспечения.

Ключевые слова: права ребенка, защита прав ребенка, государственные механизмы защиты прав ребенка.

The article considers the current state of ensuring and realization of the rights of the child in Ukraine. At present, the problem of the development of state mechanisms for the protection of the rights of the child in Ukraine requires a deeper and more comprehensive analysis, and the activity of individual state bodies and services for children and special institutions for children - a comprehensive scientific support, a scientifically substantiated system for evaluating their activities and powerful methodological support.

Key words: child's rights, child's rights protection, state mechanisms of child's rights protection.

Вступ. Сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав

дитини в Україні. Варто зазначити, що вказаний механізм загалом відповідає міжнародним стандартам у сфері прав дитини, що закріплені у відповідних конвенціях. Однак бурхливий розвиток суспільних відносин, світовий процес глобалізації, що дедалі активніше проявляє себе в усіх найважливіших сферах людського буття, а також прискорений розвиток технологічних інновацій, суттєво актуалізують необхідність перегляду окремих положень чинного законодавства у сфері забезпечення прав дитини. Проблематика, пов'язана з правами дитини, досліджувалася окремими вітчизняними й зарубіжними науковцями, серед яких, зокрема, Ю. Буров, Н. Крестовська, Л. Волинець, О. Скакун та ін.

Постановка завдання. Захист прав людини загалом і прав дитини зокрема є одним із найбільш актуальних напрямів діяльності держав, які входять до міжнародної спільноти. Про це свідчать фундаментальні документи, прийняті з цих питань Організацією Об'єднаних Націй, такі як Загальна декларація прав людини, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III), Конвенція ООН про права дитини, прийнята й відкрита для підписання, ратифікації та приєднання Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року [7], деякі інші документи міжнародного права. Актуальною є проблема захисту прав дитини і для України, де протягом останніх років відбувається бурхливий процес державотворення, становлення вітчизняного законодавства, формування державних інституцій і механізмів їх впливу на ситуацію в українському суспільстві. Ця проблема потребує ретельного вивчення, осмислення ситуації, яка склалася в державі, щодо захисту прав дитини та пошуку шляхів для забезпечення цих прав.

Результати дослідження. Першим міжнародним документом, у якому ставилася проблема прав малолітньої людини, була Женевська декларація 1923 року. Уперше в історії людства було сформульовано право дитини на допомогу, виховання, захист, тобто в тих сферах життя, де раніше йшлося тільки про філантропію. Декларація спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини. Однак цей документ мав лише декларативний характер, і тому реальний правовий захист був можливий через створення норм національного права на основі прийняття державами міжнародних договорів.

Першим таким документом стала Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН. У ній зафіксовані основи захисту прав дітей. Зокрема, ч. 2 ст. 25 Загальної декларації прав людини проголошує: «Материнство і дитинство дають право на особливе піклування й допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом». Свій розвиток ця Декларація отримала в Пактах Прав Людини. У цих актах гарантовані рівні права всім дітям і забезпечення їхніх основних соціальних потреб [6].

20 листопада 1959 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Декларацію прав дитини, що регулює становищу дитини в сучасному суспільстві. Головна ідея цього акта – «Добро – дітям», яких людство повинно забезпечити всім найкращим. Декларація складається з 10 принципів, що забезпечують права дітей. Основні з них говорять про те, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дали б їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно. У соціальному стосунку утворено умови для здорового й нормального життя в умовах свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також повинна бути захищеною від усіх форм небального ставлення до неї, не говорячи вже про жорстокість та експлуатацію [7].

20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея ООН прийняла й відкрила для підписання Конвенцію про права дитини (Резолюція А/44/736), яка 27 лютого 1991 року ратифікована нашою державою. Основні положення Конвенції відображено в Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток, установлює основні засади державної політики в цій сфері.

У листопаді 1985 року схвалені Конгресом Організації Об'єднаних Націй Мінімальні стандартні правила щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх, відомі як «Пекінські правила» [5]. Вони затверджені Асамблеєю й діють у всіх частинах світу. В Україні на конституційному рівні закріплено права дитини. Конституція, зокрема, проголошує рівність прав дітей (ст. 24, 52), охорону дитинства (ст. 51), заборону насильства над дитиною та її експлуатацію (ст. 52), право на життя (ст. 27), захист і допомогу держави дитині, позбавленій сімейного оточення (ст. 52), право на освіту (ст. 53).

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини, «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше». Деякі дослідники, як вище зазначалося, певним чином ототожують, поєднують права людини та права дитини, вказуючи, що для цієї категорії суб'єктів значна частина основних прав людини змістовно нічим не відрізняється від прав повнолітніх осіб. Інша ж група таких прав певним чином специфікується, конкретизується. Однак зауважимо, що дітям належать ще й інші, особливі, притаманні лише їм, можливості, зафіксовані зазначеною Конвенцією в усіх змістових різновидах прав, які, зокрема, відображено в Конституції України. Це фізичні, особисті, культурні, економічні, політичні та інші права [7, с. 25].

О. Скаун також вважає, що система прав дитини є складником прав людини, дає визначення поняття «права дитини». Так, на її думку, «права дитини – це можливості (свободи) неповнолітньої дитини, необхідні для її існування, виховання та розвитку. Численні права дитини збігаються з правами людини (право на життя, ім'я, отримання громадянства, вільне висловлювання думки та ін.)» [11, с. 100]. Сьогодні кожному члену цивілізованого суспільства зрозуміло, що демократичний правовий розвиток неможливий без історичних, сутнісних, звичаєвих і законодавчих напрацювань у цій площині.

Не викликає сумніву й необхідність залучення сучасної юридичної науки для відповідних сутнісних напрацювань. Розуміючи, що статейний виклад не дає змоги досягнути всі необхідні складники такого аналізу, необхідно констатувати, що сьогодні права дітей розглядаються недостатньо ні з наукової, ні з громадянської позиції. Водночас, з огляду на те що саме дитина є найвищою соціальною цінністю, викликає деякі сумніви й побоювання низка документів, що аналізуються сьогодні в пресі. З огляду на це, доречно процитувати народного депутата Верховної Ради України сьомого скликання Ірину Спірину, яка констатує, що запропонована свого часу Нідерландами європейська схема усиновлення сиріт є неприпустимою. Далі народний депутат констатує, що сьогодні усиновлення стає таким самим прибутковим бізнесом, як, скажімо, проституція. Не вдаючись до сутності парламентських дебатів, варто констатувати, що навряд чи можна погодитися з молодими науковцями, які вважають, що держава виступає в ролі «батька» для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [13, с. 3].

Права дитини можна визначити як певні можливості дитини щодо її гармонійного розвитку й росту в певних соціальних, економічних і духовних умовах, що відповідають відповідним координатам часу і простору. Цікавим також є поняття свобод дитини. Отже, права, свободи дитини є досить близькими поняттями, проте їх розмежування дає змогу краще висвітлити питання [12].

Свободи дитини – це законодавчо закріплена та гарантована можливість дитини реалізовувати особисті потреби та інтереси, зумовлені її віковими особливостями фізичного, інтелектуального, культурного розвитку. Це можливість здійснення незалежного вибору певного рішення, свобода вираження думок, невтручання у сферу особистих переконань тощо. Законний інтерес дитини, відповідно до чинної правової доктрини, логіки правового розвитку та юридичної практики, означає інтерес, який охороняється державою й суспільством. Однією з перешкод на шляху побудови здорового демократичного суспільства є різноманітні порушення прав підростаючого покоління [5].

У наш час, коли в Україні закладаються правові основи глибоких соціально-економічних перетворень, проблема неповнолітніх набуває особливого змісту. Серед жертв зло-

чинів діти мають найменші можливості захисту своїх прав, недоторканності й, безсумнівно, володіють підвищеною віктимністю. Коли суспільство не бачить підвищеної потреби в захисті дітей і не забезпечує його, майбутнє стає небезпечним. Сьогодні назріла необхідність у більш повному й об'єктивному інформуванні громадськості та самих дітей про права дітей на захист. При цьому потрібно пам'ятати, що визнання й забезпечення прав дитини не порушує авторитету батьків і не зменшує обов'язків дітей щодо сім'ї та суспільства. Так, говорячи про необхідність розширення як самих прав дитини, так і засобів їх належного забезпечення, охорони й захисту, потрібно чітко усвідомлювати, що ця сфера відносин найтіснішим чином пов'язана з такими важливими та дотичними до неї сферами державного управління загалом, як, наприклад, державна демографічна політика, державна політика щодо сім'ї, державна молодіжна політика, державна політика у сфері освіти, державна політика у сфері суспільної моралі тощо. Іншими словами, необхідно чітко бачити всі інші сфери нормативно-правового регулювання, які так чи інакше пов'язані з правами дитини [4, с. 14].

Отже, проблеми забезпечення, охорони та захисту прав дитини потребують комплексного підходу до їх вирішення, що базується на тісній взаємодії відповідних суб'єктів: держави в особі відповідних владних органів, сім'ї, в якій виховується дитина, та, власне, самої дитини як самостійної особистості, яка поступово формується й соціалізується під впливом багатьох чинників. По-друге, невід'ємним складником державної політики у сфері забезпечення, охорони та захисту прав дитини має бути врахування вимог традиційної для українського суспільства моралі, яка завжди була і є тим виміром або мірилом, навколо якого повинні обертатися не лише відносини у сфері забезпечення прав відповідних категорій населення, а й будь-які інші важливі для суспільства відносини, особливо ті з них, які спрямовані на розвиток технологічних інновацій. Це твердження пов'язано з тим, що права дитини в будь-якому випадку не є самоціллю, а є лише однією з форм задоволення її різноманітних потреб (матеріальних і духовних) [12].

У зв'язку із цим корисний результат від реалізації дитиною своїх прав буде досягнуто лише за умов їх включення до системи традиційних для суспільства соціальних цінностей (моральних, релігійних, ідеологічних тощо), тобто коли вони матимуть відповідну аксіологічну виправданість, яка органічно поєднує основоположні права дитини з її обов'язками, що мають насамперед історично обумовлені культурні витoki.

Продовжуючи вказану думку, варто погодитися з Н. Крестовською, яка зазначає, що «специфічною ознакою ювенального права України, тобто системи правових норм, спрямованих на забезпечення виживання, розвиток та захист прав, свобод та інтересів дитини, є його ціннісний, моральний та релігійний вимір. Етичною основою ювенального права є низка моральних аксіом, які нерозривно поєднуються з правовими приписами аж до взаємопроникнення, утворюючи систему основоположних принципів ювенального права». І, нарешті, третій момент, який хотілося б підкреслити в згаданому контексті, – це те, що ефективність правового регулювання відносин у сфері забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні здебільшого залежить від запозичення відповідних стандартів у зарубіжних країнах, насамперед європейських. Однак таке запозичення не може відбуватися шляхом простого перенесення правових норм з правових систем інших держав у національну правову систему України без здійснення їх відповідної адаптації, без урахування вітчизняної традиції, культури та менталітету, оскільки, навіть якщо запозичити в інших країн ідеальну систему забезпечення, охорони та захисту прав дитини без урахування при цьому багатоманітної соціокультурної реальності українського суспільства, це може призвести до небажаних руйнівних наслідків [8, с. 324].

Дійсно, зарубіжний досвід є важливим, оскільки він дає змогу побачити насамперед варіативність нормативно-правових моделей забезпечення, охорони та захисту прав дитини, які застосовуються в різних державах, а також конкретну ефективність або неефективність їх упровадження в суспільну практику. Водночас варто пам'ятати, що не існує повністю уніфікованих для різних цивілізацій і суспільств шляхів державно-правового розвитку. Особливого значення ця теза набуває у зв'язку з розвитком глобалізаційних процесів, які якщо

не знищують, проте суттєво трансформують національні культури, поступово просуваючи їх до глобального інформаційного та індивідуалізованого суспільства, наслідки формування якого викликають у широкої громадськості й представників наукової еліти дедалі більше питань, на які ще не знайдено належної та адекватної відповіді. Саме тому в науковій літературі не безпідставно акцентується увага на тому, що в умовах глобалізації варто прагнути посилення демократичного контролю за забезпеченням прав людини з пріоритетом прав дитини, особливо тих дітей, які є найбільш беззахисними (діти-сироти, діти-інваліди тощо), оскільки діти – це майбутнє всього людства.

Висновки. За часи незалежності в Україні сформовано державну нормативну базу та систему органів, які забезпечують виконання вимог міжнародного законодавства щодо захисту прав дитини, досягнуто позитивних результатів у сфері подолання деяких негативних соціальних явищ у дитячому середовищі. Проте наявні й серйозні проблеми в діяльності системи органів, відповідальних за забезпечення прав дітей. Має місце певний конфлікт інтересів між окремими установами та відомствами, які діють у сфері захисту прав дитини, неузгодженість нормативної бази міністерств і відомств. Проблема розвитку державних механізмів захисту прав дитини в Україні потребує більш глибокого й усебічного аналізу, а діяльність окремих державних органів і служб у справах дітей і спеціальних установ для дітей – усебічної наукової підтримки, науково обґрунтованої системи оцінювання їхньої діяльності й потужного методичного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Буров Ю.О. Права дитини в Україні. Правовий статус особи / за ред. М.Л. Головка. Київ, 1998. Ч. 2. С. 16.
2. Веселуха В. Соціальний і правовий статус неповнолітніх і його вплив на віктимну поведінку. Право України. 1999. № 7. С. 94.
3. Волинець Л.С. Права дитини в Україні: проблеми та перспективи. Київ: Логос, 2012. С. 10–11.
4. Войцеховська Ю.А. Права дитини в контексті прав людини. Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи: збірник статей / за ред. М. Головка, Я. Морзе, П. Біленчука. Київ: АПСВ, 1998. Ч. 2. С. 28.
5. Джеральдіна Морріссон. Проблеми прав дитини в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/articles/63.html>.
6. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015; Конвенція ООН про права дитини, видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні. Київ, 2006. 32 с.
7. Конвенція о правах ребенка (принята Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1989 г.). Сборник международных стандартов и норм ООН в области правосудия в отношении несовершеннолетних. Москва: Юнисеф, 1998. С. 23–50.
8. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження: монографія. Одеса: Фенікс, 2008. С. 324–325.
9. Ксиротирис В. Проблемы защиты прав ребёнка в условиях глобализации. Глобализация: конфликт или диалог цивилизаций? Москва: Издательский дом «Новый век»; Институт микроэкономики, 2002. С. 297.
10. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила»). Правове положення неповнолітніх в Україні: збірник нормативних актів / уклад. В.Л. Кройтор, В.Ю. Євко. Харків: Еспада, 2002. С. 51–85.
11. Скаун О.Ф. Теория государства и права. Харьков: Консум, 2000. С. 186.
12. Сніжко М. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права. URL: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3163>.
13. Спиридонов А. КПУ: «Конвенция об усыновлении – преступное лобби мошенников и торговцев детьми». Сегодня. 28 мая 2013. С. 5.

